

Henare Kaihau : Kaore ra e tino kore rawa tena mea te pitihana, engari ki te tu te Kaunihera ka tino iti rawa iho nga pitihana e tukuna mai ki konei. Ko tetahi, ki te tu te Kaunihera, katahi ka mama ake nga mahi a tenei Komiti, notemea ma tera ka kore atu nga take nana i whakatupu mai tena mea te pitihana. Na, mo te taha ki nga hoko whenua, e penei ana taku kupu : me whakamutu rawa atu—ara, nga hoko whenua a te Karauna. Engari ki te tupono ko tetahi whenua e hokona ana, a ki te marama ki te Kaunihera hei te tika te utu me te wariu e hoatu ana mo taua whenua, he aha te he, te tukuna noatu ai nga tangata nona te whenua kia hoko i to ratou whenua, penei me etahi tangata Pakeha e hoko noatu nei i te whenua ki ta ratou e pai ai, engari, me matua marama ano ki te Kaunihera hei painga taua hoko mo nga tangata nona te whenua ka tuku ai kia whakahaerea. Ki taku mahara kua marama taku whakatakoto atu i enei putake ki te aroaro o te Komiti. Kia tahuri tatou ki te mahi i te Pire me ona rarangi me ona tikanga, hei reira ka tino whakamaramatia nga wahi katoa ki te Komiti. E penei ana taku kupu : ma te Kawanatanga e whakatakoto ta ratou i whakaaro ai hei aronga mo te Pire, kia mutu tera, katahi ka whakaputa a ia mema Maori i ona whakaaro me ona hiahia mo te takiwa nana ia i pooti hei mema mo te Paremete. Ki taku mahara, ki te tau ia matou, i nga mema Maori, te aronga mo te Pire, a ki te tautokona matou e o matou iwi, nana nei matou i pooti hei mangai mo ratou ki konei, heoi, he mea tika kia whakamanaia e te Whare to matou hiahia ; engari ki te kore nga mema o tenei Whare e whakaae ki etahi tikanga o roto i te Pire, hei reira, katahi ka tika tatou ki te korero, ki te whakamarama, a ki te whakatikatika hoki i aua tikanga e whakahengia ana. Ka mutu i konei aku korero.

Kapene Rahera : I korero a Henare Kaihau, ki tana whakaaro me tuku atu ki te Kaunihera Maori te mana mo nga ruri, ma taua hunga e whakahaere kia ngawari ai nga uauatanga o taua mahi. He pehea te tikanga o ena kupu au?

Henare Kaihau : E penei ana te tikanga o taua korero aku : tena ano etahi whenua Maori kaore i te paingia e nga Maori nona kia ruritia, i te mea e hiahia ana ratou kia pumau aua whenua hei whenua tuturu mo ratou. Heoi kau te ruri e hiahitia e ratou ko te rohe potae o o ratou whenua, a na reira ki te tau i te Kaunihera ko te rohe potae anake o nga whenua e ruri kaore he raruraru e pa ki taua whenua. Ina hoki ki te riro i te Kaunihera te tikanga, e kore e whakamanaia tetahi kai-ruri kia haere ki runga ki nga whenua Maori ruri ai kia matua whakaaetia ra ano e te Kaunihera. Tena ko nga ture e mana nei mo nga ruri, ka nui te uaua, notemea, ahakoa hei te kore hiahia nga Maori kia ruritia to ratou whenua, ka ahei noa atu te Minita Maori ki te whakamana i tetahi kai ruri kia haere ki te ruri i tetahi poraka whenua Maori ina tonoa e te tangata kotahi o roto i nga tangata nona te whenua ra. Hei tauira mo taku korero, me ki noa ake, tena pea kotahi rau e rua rau ranei nga tangata o roto i tetahi poraka, a tono ana te tangata kotahi o ratou kia ruritia taua whenua—tena pea kua hokona e te Kawanatanga te hea o taua tangata kotahi—heoi kua whakamanaia taua ruri, a pa ana he mate ki te nuinga o nga tangata kaore nei i pai kia ruritia to ratou whenua. Muri iho kua tonoa kia utua e taua poraka taua ruri, hui atu ki nga initareti mo nga moni e rite ana mo taua ruri, me te piki haere tonu o aua moni initareti i ia tau i ia tau, a akina atu hoki, hei mate ano mo ratou, ko te here e mau nei i runga i o ratou whenua, e kore nei ratou e tukua kia hoko kia rihi ranei i to ratou whenua, a te mutunga iho tau ana aua moni o te ruritanga hei mokete ki runga ki to ratou whenua, me te tupu haere tonu o nga moni initareti. Heoi ano, waiho ana taua mea hei mate nui mo ratou ; ki te tonoa ratou kia utu i taua mokete-ruri kaore ratou e whakaaetia kia hoko i to ratou whenua ki ta ratou tangata i mohio ai kei a ia te utu nui. Kaore hoki ratou e whakaaetia kia rihi i to ratou whenua kia riro mai ai he moni hei whakaae i te ruri, na reira, i te mea kaore kau he huarahi ke atu e whiwhi ai ratou i te moni, te mutunga iho maketeria atu te whenua hei utu i te ruri. Na, k taku, ka kore katoa atu enei tu mate, kore rawa e ara mai ano, mehemea ka tukuna ki te Kaunihera te mana whakahaere mo nga ruri.

10. *Kapene Rahera* : Kaati, ko te tikanga o tau me whakamutu rawa tenei mea te ruri, e hara tau i te whakahaere. Kaore ano pea koe i tino mohio, ko te tikanga o tenei mahi o te ruri, he honohono haere i nga ruri tetahi ki tetahi tae atu ki nga tiriki teihana ; he kati ke tau i nga ruri kia kore e eke ki runga ki nga whenua e korerotia na e koe, e hara tau i te whakatakoto tikanga hei whakahaere i nga ruri?

Henare Kaihau : Ae ; e penei ana taku, kua rawa he whenua Maori e ruritia kia matua whakaaetia ra ano e te Kaunihera Maori, notemea, taihoa pea, ka akona te iwi Maori a ka mohio ki te mahi ruri, hei reira ka riro ma ratou ano e ruri o ratou whenua. Heoi taku e tono nei, ko te mana kia hoatu ki te Kaunihera Maori. Notemea, ki te kite te Kaunihera tera e puta tetahi painga ki te iwi i runga i tetahi ruri tena ano e whakaaetia, a ki te kite ratou he mate kei roto me whai mana ratou ki te kati i taua ruri. Ma tenei ka kore tonu atu tetahi take nui e whakatupu raruraru nei i waenganui i nga iwi e rua e noho nei i tenei koroni.

11. *Kapene Rahera* : E hiahia ana koe kia whai mana te Kaunihera ki te wehe whenua hei rahui a ki te wawahi i nga whenua. Kaore ranei koe i te mohio me rehitia ano e tetahi Kooti aua whenua e rahuitia na e wehewehea na e te Kaunihera?

Henare Kaihau : Ae ; ka mohio noa atu te Kaunihera Maori ki te tuhituhi a ki te whakahaere i tetahi pukapuka-rehita mana. Ka tiakina taua pukapuka e ratou hei rehitatanga mo a ratou mea i mahi ai, a ka rite tonu ta ratou whakahaere i taua mea ki ta te Pakeha e mahi nei i aua tu mea mo tona iwi.

12. *Kapene Rahera* : Engari e mea ana koe me tino wehe atu ta koutou pukapuka-rehita?

Henare Kaihau : Ae ; me ata wehe he rehita ma te Kaunihera Maori, engari ma te Kaunihera e tuku atu nga kape o a ratou mea i rehita ai ki nga Kai-rehita Pakeha kia riterite ai nga rehita e rua, notemea ma tenei ka mutu te amuamu me te whakahawea o nga iwi Maori mo nga mea e rehitatia ana, i te mea ka ai tetahi o nga rehita hei whakatika i tetahi ; tena pea hoki ka whakaturia e te Kawanatanga tetahi tangata hei mema mo te Kaunihera Maori, hei apiha ranei mo te Kaunihera, hei tohutohu atu a hei ako atu i nga mema Maori o te Kaunihera ki nga huarahi e whakahaerea ai nga mahi rehita me era atu mahi pera.